

Комарова О.С., Комаровська А.М. (Київ, Україна)

До питання про сучасну композитну номінацію (на матеріалі словацької та чеської мов)

У статті представлено типологію структурно-семантичних змін в інтернаціональних лексичних одиницях словацької та чеської мов.

Ключові слова: *композитні утворення, слова-гібриди, префіксоїдні, суфіксоїдні утворення.*

В статье представлено типологию структурно-семантических изменений в интернациональных лексических единицах словацкого и чешского языков.

Ключевые слова: *композитные образования, слова-гибриды, префиксоидные, суфиксоидные образования.*

In article it is presented typology of structural-semantic changes in international lexical units of Slovak and Czech languages.

Key words: *composit educations, words hybrids, prefiksoidny, sufiksoidny educations.*

Зміни в словниковому складі – це складний процес, характерний і для сучасних словацької та чеської мов. Під впливом культурних та економічних чинників все більшого поширення в лексиці слов'янських мов набувають запозичені одиниці. Актуальним питанням у світлі сучасних славістичних студій залишається вивчення розвитку і функціонування лексичного складу сучасних словацької та чеської мов.

Об'єктом нашого дослідження є творення інтернаціональних одиниць способом композиції, характерним для багатьох сучасних мов. Предметом дослідження статті є структурно-семантичні особливості змін в інтернаціональних композитних утвореннях.

Висвітленню обраної теми сприяють дослідження вітчизняних (Земська О.О., Клименко Н.Ф., Кузнецова А.І., Маслов Ю.С.) і зарубіжних учених (Гелцл М., Двонч Л., Мартінцова О., Мейстржік В., Травнічек Ф.).

Широке використання композитних утворень та їхня продуктивність у словацькій та чеській мовах обумовлена тенденцією до економії мовних засобів для творення слів [1, 92 – 98].

В межах композитних утворень можна виділити префіксоїдний та суфіксоїдний спосіб творення. Характерною рисою префіксоїдного та суфіксоїдного способів творення композит є функціонування компонентів афіксально-кореневих морфем, які є регулярно вживаними. Під регулярно вживаними розуміємо структури, які утворюються за однією моделлю,

часто повторюються і включають в себе певні формальні та семантичні відносини з кореневим словом або поєднанням слів [4, 195].

На сьогодні існування таких слів-гібридів є незаперечним, хоча ще в середині ХХ століття щодо цього лінгвістичного явища у словацькому та чеському мовознавстві точилася активна дискусія [6, 55 – 79], [10].

Словами-гібридами є лише ті композитні одиниці, які утворюються внаслідок поєднання іншомовних афіксів та питомих основ (наприклад, словацькі: *videoplatňa*, *diskohudba*, *diskohviezda*, *metodológia*, *politológia*; чеські: *biozemědělec*, *ekoveletrh*, *mikrookamžik*, *minizeměřesení* та ін.) [11], [2, 89]. Творення слів шляхом гібридизації є одним з найпродуктивніших та найпоширеніших способів словотворення.

Гібридні одиниці можуть утворювати дериваційні групи, які виникають поступово і поступово розвиваються, можуть поповнюватись і залишаються відносно «відкритими». Так, наприклад, словацькими лексикографічними джерелами («Slovník cudzích slov» [12]) зафіксовано дванадцять лексичних одиниць, в яких префіксоїд *video-* поєднується як з іншомовними основами, так і з питомими словацькими (*videodetektor*, *videodisplej*, *videofónia*, *videokamera*, *videokazeta*, *videoklip*, *videomagnetofón*, *videoplatňa* та ін.), у сучасній словацькій мові активно функціонують такі одиниці як *videohra*, *videorozprávka*. Чеський словник іншомовних слів («Akademický slovník cizích slov» [5]) наводить чотирнадцять одиниць з префіксоїдом *video-*: *videofon*, *videokamera*, *videokazeta*, *videoklip*, *videokonference*, *videomagnetofon*, *videoprojekce*, *videorekordér*, *videorecorder*, *videotechnika*, *videotéka*, *videotelefon*, *videotex*, *videotext*.

Розширення або звуження дериваційної групи тісно пов'язане з реаліями життя і обумовлене екстралінгвістичними факторами, наприклад, у сучасній словацькій та чеській мові слово *videomagnetofon* відходить на узбіччя словникового складу, натомість вживається *DVD magnetofon*, це пов'язано з швидким розвитком науки та техніки. Лексичні одиниці термінологічного характеру, як правило, є стабільнішими (*videografika*, *videoimpulz*).

Прикладом активності префіксоїдного типу творення слів у словацькій та чеській мовах є розвиток афіксоїдної групи з компонентом *eko-*. «Slovník cudzích slov» [12] 1979 року наводить дванадцять лексичних одиниць: *ekoklimatický*, *ekobiotický*, *ekosystém*, *ekotop*, *ekotyp* та ін., в той час як «Slovník cudzích slov» [13] 1997 року реєструє вже тридцять одну одиницю: *ekoklimatický*, *ekobiotický*, *ekosystém*, *ekotop*, *ekotyp* *ekoautobus*, *ekoautomobil*, *ekofakt*, *ekofilm*, *ekofyziolygia*, *ekochémia*, *ekoimunolygia*,

ekolína, ekopalivo, ekopedagógika, ekoprogram, ekosponzoring, ekotoxikológia, ekoturizmus, ekovideotéka та ін. Зазначимо, що компонент *eko-* і надалі залишається продуктивним, в сучасній словацькій мові активно функціонують такі одиниці як *ekopolitika* та *ekopotraviny*, а в чеській *ekofarma, ekofond, ekofyziologie, ekotysologie, ekologický, ekologie, ekologista, ekologizace, ekologisace, ekomorfóza, ekomorfosa, ekonoměr, ekonometrie, ekonomie, ekonomika, ekonomizěr, ekonomisěr, ekosféra, ekospotřebitel, ekosystém, ekoton, ekotop, ekotyp* тощо.

Аналізуючи лексику, зафіксовану в різних словацьких та чеських лексикографічних джерелах (для дослідження питання використовували видання за останні тридцять років), з'ясували, що такі префіксоїди як *auto-, bio-, video-, eko-, euro-* та ін. є продуктивними. Широко виявляється можливість їх поєднання з одиницями різних тематичних груп: (словацьк.) *euroflaša, eurošport, euroskleróza, euroštruktúra*; (чеськ.) *euroasijský, eurobyrokracie, eurocity, eurodolary, eurokracie, eurokrat, euronight, europocentrismus, europoidní, euroregion, euroregio, eurosibiřský, euroskeptik, eurotunel, europaizmus, europaismus, europocentrismus, europocentrismus* та ін.

В сучасних словацькій та чеській мовах такі загальноновживані морфеми як *video-, kino-, euro-* функціонують як самостійні адаптовані лексичні одиниці. На їхнє засвоєння системою мови вказує те, що в обох мовах вони відмінюються за словацьким та чеським типом відмінювання іменників середнього роду.

У словацькій та чеській мові деякі інтернаціональні та питомі афіксоїди мають синонімічний характер як, наприклад: *vodo – akva – hydro* (словацьк.: *vodoiňstalácia, akvaplaning, hydroelektráreň*; чеськ.: *vodoiňstalatér – akvacentrum, akvaplán – hydrodynamika*), *zeme – geo* (словацьк.: *zemepis, geobotanika*, чеськ.: *zeměpis – geodézie*), *život – bio* (словацьк.: *životaschopný, biocenóza*, чеськ.: *životopis – bioplazma*).

Щодо специфіки функціонування інтернаціональних та питомих афіксоїдних утворень, варто відзначити, що інтернаціональні афіксоїди вживаються переважно у науковій та професійній сферах.

Утворення префіксоїдів відбувається двома способами: внаслідок з'єднання двох самостійних одиниць (наприклад, словацьке і чеське *automechanik* утворене зі слів *automobilový* та *mechanik*); або внаслідок поєднання існуючої самостійної основи, як, наприклад, *auto* та питомої основи (наприклад, словацьке і чеське *autodoprava, autoškola*) [9, 23]. Як правило, у словацькій та чеській мовах афіксоїди мають кілька лексичних значень, О. Мартінцова [9, 24] називає таке явище полісемією морфем

(наприклад, *auto*: 1) у значенні «власний, перший; той, що стосується самого себе» у словацькій мові: *autobiografia, autopořtřet, autokarikatura, autokritika, autohypnóza*, у чеській мові: *autuagrese, autobiografie, autodestrukce, autofobie, autopořtřet*; 2) у значенні «мотор, автомобіль» у словацькій: *automagnetofón, autonehoda, autotransport, autoturistika*; у чеській: *autodrom, autokempink, autosalon, autoservis*; 3) у значенні «автоматичний» у словацькій: *autopilot, autopřístroje, autožerjav*; у чеській: *autoalarm, autofokus, automat, autopilot, autoregulace*.

При творенні словацьких та чеських суфіксоїдних утворень типовим є підрядний зв'язок між частинами складеного слова. У більшості суфіксоїдних утворень основи поєднуються за допомогою інтерфіксу, а подвійну роль інтерфіксу та фінальної голосної відіграє саме фінальна голосна початкової основи (наприклад, і у словацькій, і в чеській мовах *klept+o+man, mikr+o+skop, ped+o+fil, lok+o+depo, turb+o+blok*).

Більшість префіксоїдів, які вживаються у словацькій та чеській мовах є інтернаціональними і поєднуються однаковою мірою як з інтернаціональними основами, так і з питомими, хоча у словотвірному процесі активними є і кореневі морфеми власне словацьких та чеських слів, які поєднуються з інтернаціональними основами: як, наприклад, словацькі *malo-*: *malosériový, malokalibrovka*; *nízko-*: *nízkořekvenčný, nízkokaloričný*; *samo-*: *samoindukcia/ -čný, samokontrola, samoregulácia/ -čný/ -čne*; *seba-*: *sebadisciplina, sebařónia/ -nický/-nicky*; *velko-*: *velkoburžoázia/ -ázny, veľkodistribúcia/ -ný, veľkofilm, veľkořormátový, veľkokapacitný, veľkokapitál/ -ový, veľkosvetský/ -sky*; *viac-*: *viacřázový/ -vo, viacmetrový*; *vysoko-*: *vysokoakostný, vysokoaktivny, vysokoefektivny, vysokorekvenčný*; *vnútro-*: *vnútrořpolitický, vnútrořtátny*; та, відповідно, чеські: *malo-*: *maloburžoazie, maloasijský*, *nízko-*: *nízkořekvenční*, *samo-*: *samokontrola, samoregulační*, *sebe-*: *sebeaktualizace, sebeanalyza*, *velko-*: *velkořormát, veľkokapacitní*, *více-*: *víceřkriteriální*, *vysoko-*: *vysokořekvenční*, *vnitro-*: *vnitrořpolitický*.

Прикметникові початкові основи, такі як словацькі *malo-*, *velko-*, *vysoko-* та чеські *malo-*, *velko-*, *vysoko-* тощо, досить просто змінюються на префіксоїди ще й завдяки тому, що кінцевий голосний *-o* виконує подвійну функцію і виступає одночасно частиною кореня та інтерфіксом. У цих випадках вони втрачають функції повнозначного слова і переходять у категорію префіксоїдів. У композитних утвореннях з початковою основою *samo-* інтерфікс *-o-* функціонує одночасно і як частина повної, постійно повторюваної початкової основи (як, наприклад, *sam-o-kontrola* – контроль самого себе), тому його функція єднального елемента є, так би мовити, додатковою.

Делексикалізація початкових компонентів виявляється також в широких можливостях поєднання їх з різними частинами мови: префіксоїд + іменник – (словацькі *autokozmetika, fototapety, malokalibrova, pseudohistoria, radiotechnika, rokhviezda*; чеські *autoagrese, autoanalyza, fotofobie, pseudohalucinace, radioaktivita*); префіксоїд + прикметник – (*biometeorologický, elektromagnetický, fotoelektrický, fotomontážný, geopolitický, malosériový, rádiotelefonický*); префіксоїд + прислівник – (*fotogenicky, telegraficky*).

Необхідно зазначити, що словацькі та чеські префіксоїдні утворення – це, переважно, поєднання іменників та прикметників; для суфіксоїдного типу творення властиве поєднання іменників [8].

Префіксоїдні компоненти можуть поєднуватись з іменниками будь-якого роду, а також з іменниками категорій істоти (*fotomodelka, profikiller, vicekonzul, viceprezident, vicemiss*) та категорії неістоти (*autokurz, fintnesvikend, kinohit, minifutbal, makrokozmos, mikrozápas, velodrom, videoprojekce* тощо).

В результаті таких широких можливостей поєднання, префіксоїдні основи функціонують як «готові структури» і просто поєднуються з різними лексичними одиницями [1, 102]. Тому висока активність поєднання основ і лексичних одиниць реалізується саме в таких одиницях, де процес творення слів максимально спрощений і його механізм скоріше нагадує поєднання афіксів. Як уже зазначалося, постійну появу нових складених слів зумовлюють екстралінгвістичні чинники. У сучасних словацькій та чеській мовах процес утворення композит став звичним і поширеним, адже потребує мінімальної кількості мовних засобів [7]. Свідченням цього може бути вживання готових основ з смисловим навантаженням повної лексичної одиниці. Так, наприклад, одноструктурні утворення з компонентом *elektro-* можуть вживатись як найменування предметів (*elektromagnet, elektromotor, elektrobús, elektrometr*), осіб (*elektromontér*, словацьке *elektroinštalatér*, чеське *elektroinštalatér*) та абстрактних предметів (*elektromechanika, elektrochémia, elektronika, elektrostatika, elektroosmosa, elektrothermie, elektromagnetizmus* тощо).

Той факт, що фінальна голосна основи відіграє подвійну роль, тобто може виступати і фінальною голосною і виконувати роль інтерфіксу, дає можливість випустити один з елементів в процесі творення слів, а саме вибір інтерфіксу. Тому утворення слів шляхом композиції в цьому випадку обмежується поєднанням основ шляхом аглютинації. При цьому необхідно зазначити, що процес десемантизації основ в композитних утвореннях

такого типу та їх перехід до напівафіксів не призводить до їхнього переходу в категорію афіксів. Такі композитні утворення необхідно сприймати як композитні утворення окремого типу за умови, що запозичена десемантизована основа повинна мати певне смислове навантаження в тій мові, до якої була запозичена [3, 5].

Перехідний характер початкових основ проявляється і в багатофункціональності деяких з них. Наприклад, основи *super*, *foto* та ін. у словацькій та чеській мовах можуть виступати не лише як початковий компонент в композитних утвореннях, але й виступати самостійною частиною мови: (наприклад, у словацькій мові: *bolo to super, je to super ponuka, to dievča je super, urobíme foto na spomienku, foto nie je kvalitné*; та чеській: *to je super kvalitna, tak to bude úplně super, tohle foto je hezké, foto na počkání, profesionální fotograf pro glamour foto*).

Отже, і в словацькій, і в чеській мовах префіксоїди та суфіксоїди виявляють досить високу активність в процесах словотворення, насамперед завдяки простоті поєднання їх як з питомою основою, так і з запозиченою. Цим звичним і поширеним, способом творення нових лексичних одиниць розширюється словниковий склад обох досліджуваних мов. Лексичні одиниці, утворені способом композитної номінації розповсюджені у різних стилях мови та сферах вживання.

Перспективним є дослідження широкого спектру проблематики композитних утворень в аспекті міжкультурної і міжмовної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства// Русский язык конца XX столетия (1955 – 1985). – М., 1996. – С. 90 – 141;
2. Клименко Н.Ф. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – 89 с;
3. Кузнецова А.И. Принципы морфемного анализа и построения словаря морфем // Словарь морфем русского языка. – М., 1986. – С. 3-9;
4. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. – М.: Высшая школа, 1987. – 282с;
5. Akademický slovník cizích slov, Praha: Academia, 1995;
6. Dvonč L. Formálna stránka prevzatých slov v slovenčine.– In.:SAS, 5. Red. J. Mistrík. – Bratislava, 1976. – S.55 –79;
7. Helcl M. Hybridně složená slova jako elektromotor, autodoprava // Naše řeč 36. – Praha, 1953. – S. 34 – 43;
8. Helcl M. Poznámky k tvoření některých adjektivních složenin // Studie a práce lingvistické . – Praha, 1954 – S. 190 – 199;
9. Martincová O. a kol. Nová slova v češtině: slovník neologismů 2. – Praha: Academia, 2004. – 435 s;
10. Mejstřík V. Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost // Naše řeč 48. – Praha, 1965. – S. 1 – 20;
11. Travníček F. Mluvnice spisovné češtiny. – Praha, 1951. – S. 440 – 441;
12. Slovník cudzích slov/ Ivanová-Šalingová M., Maniková Z. – Bratislava: SPN, 1979. – 943 s;
13. Slovník cudzích slov/ Ivanová-Šalingová M., Maniková Z., Bratislava: SAMO, 1997. – 656 s.